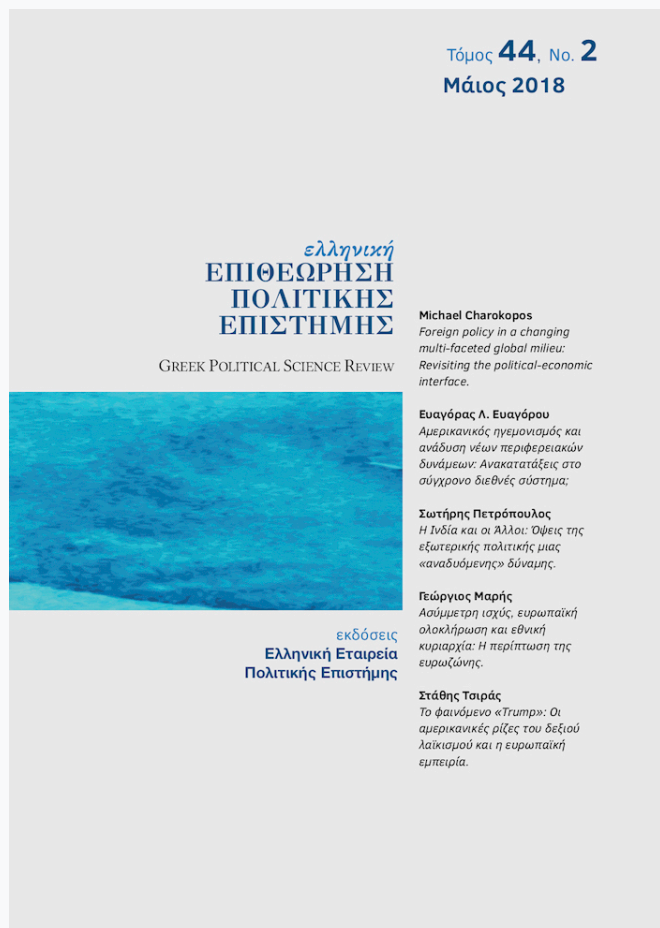

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 44, Αρ. 2 (2018)

Η Ινδία και οι Άλλοι: Όψεις της εξωτερικής πολιτικής μιας «αναδυόμενης» δύναμης

Σωτήρης Πετρόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.16368](https://doi.org/10.12681/hpsa.16368)

Copyright © 2018, Σωτήρης Πετρόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πετρόπουλος Σ. (2018). Η Ινδία και οι Άλλοι: Όψεις της εξωτερικής πολιτικής μιας «αναδυόμενης» δύναμης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 44(2), 67–86. <https://doi.org/10.12681/hpsa.16368>

Η Ινδία και οι Άλλοι: Όψεις της εξωτερικής πολιτικής μιας «αναδυόμενης» δύναμης

Σωτήρης Πετρόπουλος*

Περίληψη

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες η Ινδία είχε μια δυναμική παρουσία στην παγκόσμια οικονομία. Παρά την παρουσία αυτή, η εξωτερική της πολιτική ήταν κατά κάποιο τρόπο μη ενεργητική, αντανακλώντας σε μεγάλο βαθμό αδύναμες γραφειοκρατικές δομές και μια αμφισημία ανάμεσα σε ιδεαλιστικές επιλογές και μια πιο πραγματιστική προσέγγιση. Το άρθρο αναλύει την εξωτερική πολιτική της Ινδίας τόσο διαχρονικά όσο και υπό το πρόσφατο πρίσμα της «αναδυόμενης» δύναμης επιχειρώντας τη διερεύνηση μελλοντικών τάσεων και συμπεραίνει ότι η ινδική εξωτερική πολιτική στρέφεται ολοένα και περισσότερο στον ανταγωνισμό με την Κίνα και στην οικονομική διπλωματία.

Λέξεις Κλειδιά

Ινδία, αναδυόμενες δυνάμεις, εξωτερική πολιτική.

* Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

✉ spetrop@uop.gr / petropoulos@yahoo.gr

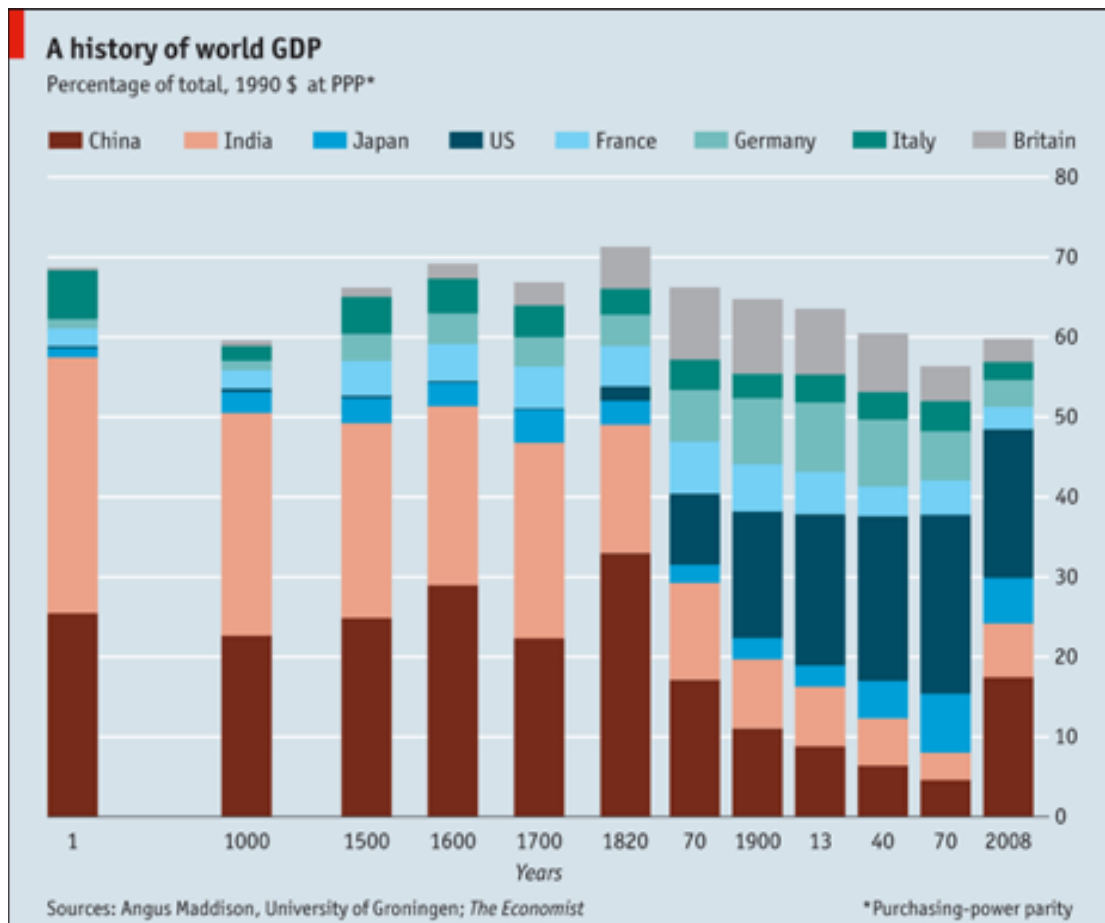
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το 1920, όταν για πρώτη φορά συμμετείχε σε Ολυμπιακούς Αγώνες, μέχρι σήμερα, η Ινδία έχει κερδίσει μόνον 28 μετάλλια (από τα οποία τα 9 χρυσά) -ένας κάθε άλλο παρά ένδοξος απολογισμός. Στο Πεκίνο το 2008 η Ινδία κέρδισε μόλις 1 χρυσό και 2 χάλκινα. Το 2012 στο Λονδίνο οι Ινδοί αθλητές κατέκτησαν 6 μετάλλια (κανένα χρυσό) -αντίθετα η Κίνα κέρδισε 88 (38 χρυσά). Στο Ρίο το 2016 δεν ακούστηκε ο εθνικός ύμνος της Ινδίας -καθώς οι αθλητές της κέρδισαν μόλις ένα αργυρό κι ένα χάλκινο μετάλλιο. Αν εξαιρέσει κανείς τις διεθνείς διακρίσεις της εθνικής ομάδας του κρίκετ, πώς μπορεί να εξηγήσει κανείς τη χρόνια αποτυχία του δεύτερου πολυπληθέστερου κράτους στον κόσμο να ανταγωνιστεί στις διεθνείς αθλητικές διοργανώσεις; (Sen, 2015). Γιατί μια «αναδύομενη δύναμη» (rising power) με πυρηνικά όπλα και μια ραγδαία αναπτυσσόμενη οικονομία δεν ενδιαφέρεται να επενδύσει στον πρωταθλητισμό; Οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν αποτελούν εξαίρεση. Όπως θα δείξουμε, η Ινδία είναι από πολλές απόψεις «ιδιαίτερη» (exceptional). Και με την εξαίρεση του αθλητισμού, ίσως σε κανέναν άλλο τομέα η ινδική «ιδιοπροσωπία» δεν είναι πιο διακριτή από την εξωτερική πολιτική της.

Ίσως πουθενά αλλού ο βρετανικός ιμπεριαλισμός δεν υπήρξε τόσο αρπακτικός και καταστροφικός όσο στην Ινδία. Επί δύο αιώνες, ένας εξαιρετικά μικρός αριθμός Βρετανών μπόρεσε να διοικήσει, να καταπιέσει και να εκμεταλλευθεί εκατοντάδες εκατομμύρια Ινδούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι καθόλη τη διάρκεια του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, λιγότεροι από 5.000 Βρετανοί αξιωματούχοι, περίπου 40.000 Βρετανοί στρατιώτες και 100.000 επιχειρηματίες, τυχοδιώκτες και τα μέλη των οικογενειών τους ήταν αρκετοί για να κατακτήσουν και να κυβερνήσουν 300 εκατομμύρια Ινδούς (Spiers, 1980: 121). Βαθιά αυταρχική (ιδιαίτερα μετά την εξέγερση του 1857), η βρετανική αποικιοκρατία εκμεταλλεύθηκε τους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους της Ινδίας, οδηγώντας την σε μια χωρίς ιστορικό προηγούμενο παρακμή. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Βεγγάλης, της πλουσιότερης ινδικής επαρχίας που οι Βρετανοί κατέκτησαν το 1764. Με μοναδικό στόχο τον πλουτισμό, η Βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών ακολούθησε μια καταστροφική πολιτική η οποία, λίγα χρόνια αργότερα, προκάλεσε το θάνατο από την πείνα περίπου δέκα εκατομμύρια Μπενγκάλι ή του ενός τρίτου του πληθυσμού της επαρχίας (Damodaran, 2007: 151). Όταν οι Βρετανοί έφθασαν στη Νότια Ασία, το ινδικό ΑΕΠ ανερχόταν σε περίπου 20% του παγκόσμιου συνόλου. Όταν η Ινδία απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1947 η οικονομία της παρήγαγε μόλις το 6% του παγκόσμιου πλούτου (βλ. Γράφημα 1). Οι Βρετανοί άφησαν ελάχιστα θετικά πίσω τους -ανάμεσά τους μια ισχυρή

γραφειοκρατία κι ένα σχετικά πυκνό σιδηροδρομικό δίκτυο (Malone, 2011: 36).

Γράφημα 1
Παγκόσμιο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Πηγή: *The Economist*, 20 Ιανουαρίου 2012.

Η κληρονομιά ενός νέου λιμού στη Βεγγάλη το 1943 με 3 εκατομμύρια νεκρούς -αυτή τη φορά λόγω των κατασχέσεων τροφίμων από τους Βρετανούς για τον πόλεμο με την Ιαπωνία- και το τραύμα της διαίρεσης (partition) με τη μεγαλύτερη μαζική μετανάστευση στη σύγχρονη ιστορία, σήμαιναν ότι η σημαντικότερη πρόκληση για την ανεξάρτητη Ινδία ήταν η «οικοδόμηση κράτους» (nation-building). Υπ' αυτήν την έννοια, η εξωτερική πολιτική της ήταν πάντοτε δευτερεύουσας σημασίας μπροστά στα τεράστια εσωτερικά προβλήματα: την έλλειψη υποδομών, τις εθνοτικές και θρησκευτικές αντιθέσεις και, πάνω απ' όλα, την εκτεταμένη φτώχεια.

Το παρόν άρθρο επιχειρεί μια ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής της Ινδίας τόσο διαχρονικά όσο και υπό το πρόσφατο πρίσμα της αναδυόμενης δύναμης. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι σημαντικότερες ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ινδικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ στο δεύτερο μέρος καταγράφεται η δυναμική που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια, οι εξελίξεις στις διμερείς και πολυμερείς σχέσεις, καθώς και τα βασικά διλήμματα. Τέλος, στο τρίτο μέρος επιχειρείται μια σύνθεση της συζήτησης και μια διερεύνηση μελλοντικών τάσεων.

2. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η Miller (2014) υποστηρίζει ότι η αποικιοκρατία, εκτός από τραυματική εμπειρία με συνεχιζόμενες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες για τον αποικούμενο, επέβαλε επίσης και μια «μετα-ιμπεριαλιστική ιδεολογία» (post-imperial ideology) στις πρώην αποικίες, γεγονός με σημαντικές επιπτώσεις για την εξωτερική πολιτική τους. Στο πλαίσιο αυτό, οι χώρες που βίωσαν την «αρπακτική αποικιοκρατία» (extractive colonialism) όταν έγιναν ανεξάρτητες έδωσαν έμφαση στη «θυματοποίηση» (victimization) και τη «διεκδίκηση δικαιωμάτων» (entitlement). Η ταυτότητα του θύματος (victimhood) οδήγησε σε μια έντονη επιθυμία αναγνώρισής τους ως «θυμάτων» από τους άλλους. Παράλληλα, βασική επιδίωξη έγινε η εξασφάλιση ότι η θυματοποίηση δεν θα επαναληφθεί. Ιδιαίτερα δε σε ό,τι αφορά την Ινδία η «ταυτότητα του θύματος» εξακολουθεί να έχει εξέχουσα θέση στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής [...] περισσότερο από πέντε δεκαετίες μετά την αποικιοκρατία» (Miller, 2014: 83). Επίσης, οι πρώην αποικίες έδωσαν έμφαση στη μεγιστοποίηση της εδαφικής κυριαρχίας τους και στην αναβάθμιση της «θέσης» τους (status) στο διεθνές σύστημα. «Τόσο η Ινδία όσο και η Κίνα», γράφουν εύστοχα οι Mukherjee και Malone (2011, σ. 97), υιοθέτησαν «εθνικιστικές μυθολογίες πολιτισμικής υπεροχής και καλλιέργησαν μια αίσθηση "δικαιώματος" για το status της Μεγάλης Δύναμης». Καθώς, λοιπόν, η Κίνα και η Ινδία έχουν ανάλογες ιστορικές εμπειρίες στη συνεύρεσή τους με τη Δύση, η εξωτερική τους πολιτική κινήθηκε λίγο-πολύ προς την ίδια κατεύθυνση. Τα χαρακτηριστικά αυτά της «μετα-ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας» εμφανίζονται εντονότερα όταν απειλείται η εθνική τους κυριαρχία, όταν παραδοσιακά σύνορα αμφισβητούνται ή όταν προσβάλλεται η εθνική τους τιμή. Τότε, υποστηρίζει η Miller, το κράτος παίρνει τη θέση του θύματος και κατηγορεί τους άλλους με τους οποίους αλληλεπιδρά ως θύτες. Τόσο η Ινδία όσο και η Κίνα είναι χώρες ιδιαίτερα

ευαίσθητες σε οποιαδήποτε αμφισβήτηση του εθνικού τους γοήτρου, καθώς αναζητούν μια σταθερή και μόνιμη θέση στο διεθνές σύστημα -μια θέση που θεωρούν ότι δικαιωματικά τους ανήκει. Έτσι, η αναπάντεχη διακήρυξη της Ινδίας ως «πυρηνικού κράτους» το 1999 αντανακλούσε την «μετα-ιμπεριαλιστική ιδεολογία» (είχε προηγηθεί η πυρηνική δοκιμή το 1974 την οποία η Ινδία έκανε εν κρυπτώ). Το 1998 η Ινδία ένωθε αποκλεισμένη από το club των πρώην αποικιοκρατών που προσπαθούσαν να εμποδίσουν άλλες χώρες να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα με τη χωρίς χρονικό περιορισμό επέκταση της Συνθήκης για τη Μη Διάδοση των Πυρηνικών (Nuclear Proliferation Treaty) το 1995.

Αν και η ψυχολογική προσέγγιση της Miller ουσιαστικά «ενοποιεί» την ιστορία της ινδικής εξωτερικής πολιτικής μετά την ανεξαρτησία, άλλοι αναλυτές προτιμούν μια προσέγγιση «περιοδολόγησης», διακρίνοντας χρονικά διαστήματα με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Αυτές οι περίοδοι συμπίπτουν συνήθως με εναλλαγές πρωθυπουργών στην εξουσία. Ο Malone (2011) διακρίνει τρεις περιόδους: Η πρώτη από το 1947 έως το 1966, όταν η Ινδία υπό τον Jawaharlal Nehru επιδίωξε να μείνει μακριά από τον ανταγωνισμό των υπερδυνάμεων παίζοντας πρωτεύοντα ρόλο στο Κίνημα των Αδεσμεύτων (Non-Aligned Movement) και υποστηρίζοντας αντι-αποικιακούς απελευθερωτικούς αγώνες στην Ασία και την Αφρική. Η δεύτερη περίοδος είναι από το 1966 έως το 1991, όταν η Ινδία υπό την Indira Gandhi επιδίωξε γεωστρατηγικές συμμαχίες, ιδιαίτερα με τη Σοβιετική Ένωση -μια αναγκαστική μάλλον επιλογή, σύμφωνα με τον Malone-, καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) και η Κίνα παρείχαν υποστήριξη στο Πακιστάν. Την περίοδο αυτή, η Ινδία ακολούθησε μια λιγότερο ιδεαλιστική και περισσότερο ρεαλιστική πολιτική (India-first policy), με έμφαση στο πυρηνικό πρόγραμμα και σε μια δραστήρια εμπορική πολιτική. Τέλος, ο Malone θεωρεί ότι μια τρίτη περίοδος ξεκινά το 1991 με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την επακόλουθη (μετά από μια μακρά περίοδο επαφών) προσέγγιση με τις ΗΠΑ το 2007 που ουσιαστικά νομιμοποίησε το ινδικό πυρηνικό πρόγραμμα. Σ' αυτή την περίοδο, η γεωστρατηγική σκέψη της Ινδίας κυριαρχείται από την Κίνα κι όχι από το Πακιστάν ή τις ΗΠΑ.

Για άλλους, όπως ο Ian Hall (2010), η ημερομηνία-σταθμός αλλαγής της ινδικής εξωτερικής πολιτικής είναι το 1991, όταν η Ινδο-Σοβιετική Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας κατέρρευσε. Τότε μόνον, σημειώνει ο Hall, ο ηθικισμός (moralism) και ο διεθνισμός (internationalism) του Nehru εγκαταλείφθηκαν οριστικά. Σ' ένα άρθρο τους οι Mukherjee και Malone (2011) επιχειρούν μια «χαλαρότερη» περιοδολόγηση σε δεκαετίες. Οι δεκαετίες του '50 και του '60 κατηγοριοποιούνται εν προκειμένω ως η περίοδος του «ενοποιημένου

ιδεαλισμού» (unified idealism). Εδώ, η πορεία της Ινδίας είναι μοναχική. Ακολουθεί η περίοδος του «διακεκομμένου ρεαλισμού» (intermittent realism) στις δεκαετίες του '70 και του '80. Εδώ, κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν η Ινδο-Σοβιετική Συνθήκη Φιλίας και η στρατιωτική επέμβαση στο Μπαγκλαντές το 1971, η πρώτη πυρηνική δοκιμή το 1974 (ως απάντηση στην αντίστοιχη της Κίνας το 1964), η επέμβαση στο ανεξάρτητο Sikkim και η ένταξη του στην Ινδική Ένωση και, στη συνέχεια, η απάντηση του Rajiv Gandhi στην κρίση της Σρι Λάνκα στα μέσα της δεκαετίας του '80 και ο οικονομικός αποκλεισμός του Νεπάλ το 1989 -ως αντίδραση στην προσέγγιση του Κατμαντού με το Πεκίνο. Τέλος, οι Mukherjee και Malone μιλούν για τον «πραγματισμό» (pragmatism) της ινδικής εξωτερικής πολιτικής από τη δεκαετία του '90 και μετά -πρώτα με το «άνοιγμα» στην Ανατολή (Look East policy) το 1992, τις πυρηνικές δοκιμές το 1998, τη στρατιωτική συμφωνία με το Ισραήλ και τον πόλεμο με το Πακιστάν το 1999.

Ο Raja Mohan (2015), ίσως ο γνωστότερος Ινδός αναλυτής εξωτερικής πολιτικής, διακρίνει μόλις δύο περιόδους. Η πρώτη, από το 1947 έως το 1989, που χαρακτηρίζεται από την επιδίωξη οικονομικής αυτάρκειας με έμφαση σε σοσιαλιστικές πολιτικές ανάπτυξης και σε μια αδέσμευτη εξωτερική πολιτική. Και η δεύτερη, από το 1989 έως το 2014, με έμφαση στη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας (με μάλλον περιορισμένα αποτελέσματα) και στην ευθεία διακήρυξη ότι η χώρα είναι πυρηνική δύναμη.

Παρ' όλα αυτά, η συζήτηση περί συνέχειας ή αλλαγής στην ινδική εξωτερική πολιτική συνεχίζεται. Η Priya Chacko (2012) χρησιμοποιεί τις σημαντικότερες «κρίσεις» στην ινδική εξωτερική πολιτική, όπως τον πόλεμο Ινδίας-Κίνας το 1962 και τις πυρηνικές δοκιμές του 1974 και του 1998, εξετάζοντας τους τρόπους που έγιναν αντιληπτές από την ινδική ελίτ για να ερμηνεύσει τις αλλαγές πλεύσης. Η Chacko αμφισβητεί τις συμβατικές ερμηνείες, υποστηρίζοντας ότι μια «πολιτική φιλίας» (a politics of friendship) είναι η βασική έννοια για την κατανόηση της εξωτερικής συμπεριφοράς της Ινδίας στις πρώτες δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία. Στη συνέχεια περιγράφει τη ζημιά για το όραμα του Nehru και τη μετα-αποικιακή ταυτότητα της Ινδίας που προκάλεσε η σύγκρουση με την Κίνα. Επίσης, αναλύει το πώς οι σχέσεις με τη Σρι Λάνκα καλλιέργησαν την «πολιτική της ανασφάλειας» της Indira Gandhi που με τη σειρά της τροφοδότησε αφηγήσεις υστέρησης, έλλειψης συνοχής και τρωτότητας (Chacko, 2012: 163). Το «Bharatiya Janata Party» (BJP) επιδίωξε να επαναπροσδιορίσει την εξωτερική πολιτική της Ινδίας, προβάλλοντας μια «αρρενωπή» ταυτότητα και χρησιμοποιώντας την στρατιωτική ισχύ. Ωστόσο, η απεικόνιση του Πακιστάν και του Μπαγκλαντές ως «απειλών» δεν συμβιβά-

στηκε με τη συμφιλιοτική και συγκρατημένη στάση στις κρίσεις που υιοθέτησαν οι ηγέτες του κόμματος όταν βρέθηκαν στην εξουσία.

Εκτός από τις επιπτώσεις των κρίσεων στην αλλαγή πλευσης της ινδικής εξωτερικής πολιτικής, η Chacko τονίζει τον κυρίαρχο ρόλο της μετα-αποικιακής ινδικής ταυτότητας ως ενός «πολιτισμικού κράτους» (civilizational state) που φέρνει στις διεθνείς σχέσεις μια σειρά από ηθικές νόρμες που πηγάζουν από τον πολιτισμική του παράδοση και την εμπειρία του αντι-αποικιακού αγώνα. Αφηγήσεις του πολιτισμικού παρελθόντος της Ινδίας που δίνουν έμφαση στην τρωτότητα, στην εισβολή και την κατάκτηση έχουν επηρεάσει τις εξωτερικές πολιτικές διαφορετικών κυβερνήσεων της χώρας τόσο από το «Κόμμα του Κογκρέσου» όσο και από το BJP. Η Chacko τονίζει -όπως και η Miller- τη σημασία των ιστορικών εμπειριών και της αντίληψης περί «πολιτισμικής ιδιαιτερότητας» (civilizational exceptionalism), δίνοντας όμως μεγαλύτερη έμφαση στη δυναμική της αλλαγής.

Η ανάγκη κατανόησης της δυναμικής της ινδικής εξωτερικής πολιτικής έχει οδηγήσει άλλους αναλυτές στην αναζήτηση των απόψεων της ινδικής ελίτ για τη θέση της Ινδίας στον κόσμο. Ο Sagar (2009), για παράδειγμα, τονίζει ότι υπάρχουν τέσσερις ανταγωνιστικές οπτικές-αντιλήψεις στην ινδική ελίτ: μια ηθικιστική (moralist), μια Ινδουϊστική-εθνικιστική (Hindu) που κατηγορεί τους Βουδιστές ως ειρηνιστές, μια στρατηγική και μια φιλελεύθερη. Ο Sagar σημειώνει ότι στην τρέχουσα περίοδο η φιλελεύθερη προσέγγιση είναι κυρίαρχη: η Ινδία φαίνεται να αποδέχεται την κυρίαρχη παγκόσμια τάξη (παρά να την αμφισβητεί) επιδιώκοντας την ένταξή της στην παγκόσμια οικονομία. Ο Sagar τονίζει ότι πλέον η Ινδία -και σε αντίθεση με το παρελθόν- επιστρατεύει τη γλώσσα της ηθικής «εργαλειακά» (instrumentally) «χρησιμοποιώντας την αρχή της ισότητας όταν επιθυμεί να ξεπεράσει τον αποκλεισμό της και την αρχή της αναλογικότητας όταν θέλει να διατηρήσει τα προνόμιά της» (Sagar, 2009: 805-6).

Η Karen Smith (2012) υπογραμμίζει τις «αμφισημίες» (ambiguities) στην ινδική εξωτερική πολιτική, σημειώνοντας ότι η ιστορικά κατασκευασμένη ταυτότητα της Ινδίας την προδιαθέτει στο να παίζει ένα ρόλο που προάγει την αναδιανομή της ισχύος και του πλούτου στο διεθνές σύστημα. Μετά την ανεξαρτησία, γράφει, αυτοί που είχαν συμμετάσχει στον απελευθερωτικό αγώνα ήθελαν η αρχή της μη-βίας (non violence) ή *safyagraha* να μεταφερθεί στο διεθνές πεδίο (Smith, 2012: 373). Σήμερα, ωστόσο, και σε αντίθεση με την πρώιμη μετα-αποικιακή περίοδο όταν κυριαρχούσαν ιδεαλιστικές αρχές και αντιδυτικά συναισθήματα, η ινδική εξωτερική πολιτική είναι πιο πραγματιστική (Smith, 2012: 376). Εντούτοις, η στροφή δεν είναι τόσο απόλυτη όσο υποστηρίζει ο Sagar. Για τη Smith, η ταυτότητα της Ινδίας και οι ιστορικές της

εμπειρίες συνεχίζουν να επηρεάζουν την εξωτερική συμπεριφορά της. Η ινδική εξωτερική πολιτική συνεχίζει να έχει μια σαφή ιδεαλιστική διάσταση, επιδιώκοντας να μιμηθεί με υλικούς όρους τη Δύση, αλλά ταυτόχρονα διακηρύσσοντας την ηθική υπεροχή της. Ανέπτυξε πυρηνική τεχνολογία, αλλά ταυτόχρονα προήγαγε ενεργά μια πολιτική αφοπλισμού. Παράλληλα, η Smith διαπιστώνει έναν «απρόθυμο ριζοσπαστισμό» (*reluctant radicalism*) -ιδιαίτερα στην υποστήριξη των συμφερόντων του Νότου. Έτσι, η Ινδία ηγείται συμμαχιών λιγότερο αναπτυγμένων κρατών και μιλά συχνά για παγκόσμια δικαιοσύνη, αλλά η αλληλεγγύη αυτή δεν είναι πάντοτε εθνική προτεραιότητα.

Αυτή η αμφισημία που παρατηρείται στις αναλύσεις της εξωτερική πολιτικής της Ινδίας είναι εμφανής και σε κείμενα (αφυπηρετησάντων) διπλωματών της. Είναι χαρακτηριστικές οι απόψεις του Rajiv Sikri (2009) όπου συνυπάρχουν ένας σχετικά κυνικός πραγματισμός με μια ιδεαλιστική προσέγγιση. Ο Sikri τονίζει ιδιαίτερα τις προκλήσεις που θέτει η άνοδος της Κίνας για την Ινδία. Υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα το μεγάλο εμπορικό έλλειμμα με την Κίνα, ο Sikri σημειώνει ότι η συνοριακή διαμάχη παραμένει ανοικτή συμπληρώνοντας ότι «με δεδομένη τη γεωγραφία του Θιβέτ η οποιαδήποτε ξένη επιρροή δεν μπορεί παρά να είναι ινδική» (Sikri, 2009: 94-6). Ωστόσο, εκτιμά ότι «οι μόνες στρατηγικές επιλογές για την Ινδία είναι να περιμένει μέχρι η οικονομική της ισχύς και η θέση της στην περιοχή και τον κόσμο να είναι συγκρίσιμες με της Κίνας ή να ελπίζει ότι η θέση της Κίνας θα εξασθενίσει» (Sikri, 2009: 105). Ο Sikri είναι πάντως επικριτικός στη συμφωνία της Ινδίας με τις ΗΠΑ για το πυρηνικό της οπλοστάσιο, αναπολώντας και ζητώντας έτσι μια επιστροφή στο παρελθόν: «Μισό αιώνα πριν μια συγκριτικά αδύναμη Ινδία είχε μια ισχυρότερη φωνή στον κόσμο γιατί υπήρχε μια συγκεκριμένη ηθική» (Sikri, 2009: 298). Για τον Sikri, η Ινδία υπήρξε «η συνείδηση του κόσμου» (*conscience-keeper of the world*) και η στενή σχέση με τις ΗΠΑ θέτει σε κίνδυνο αυτή τη θέση.

Υπάρχουν βέβαια και ορισμένοι αναλυτές οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ουδέποτε η ινδική εξωτερική πολιτική δεν είχε την ιδεολογική-ηθικιστική διάσταση που της αποδίδεται. Ακόμη κι ο Nehru, σημειώνουν, χρησιμοποίησε στρατιωτική δύναμη για να απελευθερώσει την Goa από τους Πορτογάλους. Ο Solomon (2012) υποστηρίζει ότι η ινδική εξωτερική πολιτική περισσότερο εμπνέεται από τον κλασικό ρεαλισμό: όσο η οικονομική και στρατιωτική ισχύς της χώρας αυξανόταν τόσο το Νέο Δελχί επέλεγε περισσότερο «συγκρουσιακές» πολιτικές. Όπως το θέτει ο Mehta (2009), η ινδική εξωτερική πολιτική περισσότερο αντανakλά αναγκαιότητες παρά είναι το αποτέλεσμα ιδεολογικών επιλογών. Σύμφωνα μ' αυτήν την προσέγγιση η Ινδία δεν είναι ούτε ξεχωριστή ούτε ιδιαίτερη. Η εξωτερική της πολιτική αντανakλά τις δυνα-

τότητές της. Όσο περισσότερο θα «αναδύεται», τόσο περισσότερο η εξωτερική της συμπεριφορά θα μοιάζει μ' αυτές των άλλων μεγάλων δυνάμεων.

Πολλοί αναλυτές διαπιστώνουν μια παθητικότητα στην ινδική εξωτερική πολιτική, υπογραμμίζοντας την έλλειψη στρατηγικού και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Ο Pant (2008: 16) μιλά για ένα «διανοητικό κενό» στην ινδική ανάλυση των διεθνών σχέσεων, καθώς «δευτερεύουσας σημασίας ζητήματα κυριαρχούν στο Λόγο (discourse) περί εξωτερικής πολιτικής εν μέσω της απουσίας ενός ευρύτερου αναλυτικού πλαισίου». Μερικοί συμφωνούν και αποδίδουν αυτό το «διανοητικό κενό» στη δομή του συστήματος λήψης αποφάσεων. Ο Sumit Ganguly, για παράδειγμα, αποδίδει την απουσία ενός συνολικού σχεδίου δράσης για την ινδική εξωτερική και αμυντική πολιτική στην αναποτελεσματικότητα των θεσμικών μηχανισμών και στην έλλειψη ικανοτήτων σχεδιασμού (planning capabilities) (Ganguly, 2010: 550). Οι τρεις θεσμοί που διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική της Ινδίας είναι το Πρωθυπουργικό Γραφείο, το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας (1998-) και το Υπουργείο Εξωτερικών. Και οι τρεις κυριαρχούνταν μέχρι πολύ πρόσφατα από διπλωμάτες καριέρας. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι οδηγίες που παρήγαγαν ήταν πολύ συντηρητικές, συνήθως γενικές και αόριστες, αφήνοντας μεγάλα περιθώρια αυτονομίας στις διπλωματικές αποστολές. Ουσιαστικά «οι θέσεις [για διάφορα ζητήματα] καταλήγουν να είναι προνόμιο του κάθε πρεσβευτή» (Miller, 2013: 16). Τα δύο υπεύθυνα τμήματα για μακροχρόνια στρατηγική (Policy Planning and Research Division και Public Diplomacy Division) δεν έχουν σημαντικό ρόλο (Miller, 2013: 17). Τα think tanks που θα μπορούσαν να παίξουν αυτό το ρόλο είναι, σε αντίθεση με την Κίνα, λίγα και με μικρή επιρροή (Miller, 2013: 17). Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ιδιωτικά που χρηματοδοτούνται από μεγάλες εταιρείες κι έτσι επικεντρώνονται περισσότερο σε εμπορικά θέματα παρά σε αμιγώς πολιτικά ζητήματα. Οι μοναδικές εξαιρέσεις είναι το «Centre for Policy Research» και το «Institute for Defence Studies and Analyses». Έτσι, η όλη συζήτηση για την «άνοδο της Ινδίας» (India's rise) είναι σχεδόν απύσχα στην ελίτ της χώρας. Υπάρχει, επίσης, μια διάχυτη καχυποψία για τη Δύση κι ένας φόβος ότι οι ΗΠΑ θα ζητήσουν από μια «αναδυόμενη Ινδία» να αναλάβει ευθύνες σε παγκόσμιο επίπεδο, εγκαταλείποντας το status της αναπτυσσόμενης χώρας κάνοντας παραχωρήσεις σε περιβαλλοντικά ζητήματα κι ανοίγοντας την αγορά της στις εξαγωγές των αναπτυγμένων κρατών (Miller, 2013: 19).

3. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ωστόσο, κι εδώ παρατηρούνται αλλαγές. Ο αριθμός των Ινδών διπλωματών έχει σημαντικά αυξηθεί τα τελευταία χρόνια (μέχρι σχετικά πρόσφατα η Ινδία είχε λιγότερους διπλωμάτες από τη Σιγκαπούρη), ενώ η ινδική διασπορά διαδραματίζει πλέον σημαντικό ρόλο στην οικονομική διπλωματία της χώρας. Ιδιαίτερα μετά την εκλογή του Narendra Modi στην εξουσία το 2014, η ινδική εξωτερική πολιτική δείχνει ένα νέο ακτιβισμό. Η έμφαση είναι πλέον στον οικονομικό τομέα (Economy-first policy). Επίσης, η Ινδία έχει επιδιώξει την καλλιέργεια στενότερων δεσμών με την Αυστραλία και την Ιαπωνία, ενώ σε ό,τι αφορά το Πακιστάν οι θέσεις του Modi είναι πολύ πιο μετριοπαθείς από τη στάση του όταν ήταν στην αντιπολίτευση (Mohan, 2015). Ουσιαστικά, η εκλογή Modi είναι μια περαιτέρω στροφή στον πραγματισμό, σε αντίθεση με το «Κόμμα του Κογκρέσου» όπου η κληρονομιά του Nehru θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι είναι ακόμη ζωντανή (το εκλογικό μανιφέστο του κόμματος το 2014 μιλούσε για «αλληλεγγύη» με άλλες «σοσιαλιστικές» χώρες).

Η Ινδία πλέον επιχειρεί να προωθήσει ενεργητικότερα την «Ένωση για την Περιφερειακή Συνεργασία στη Νότια Ασία» (South Asian Association of Regional Cooperation - SAARC), ουσιαστικά εγκαταλείποντας την παθητική στάση δεκαετιών εάν λάβει κανείς υπόψη του ότι η SAARC, έχοντας επίσημα ιδρυθεί το 1985, αποτελεί μια από τις παλαιότερες περιφερειακές συνεργασίες. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι μια μίνι διάσκεψη της SAARC οργανώθηκε στο πλαίσιο της ορκωμοσίας του τρέχοντος Ινδού προέδρου, Modi, το Μάιο του 2014, για να ακολουθήσει η επίσημη σύνοδος το Νοέμβριο του ίδιου έτους. Ενδιαφέρον δε παρουσιάζει και το γεγονός ότι στη Διακήρυξη της διάσκεψης αυτής διατυπώθηκε η ανάγκη «ύστερα από 30 έτη ύπαρξης είναι ώρα να δοθεί ώθηση», ενώ αποφασίστηκε οι Σύνοδοι Κορυφής να πραγματοποιούνται το αργότερο κάθε δύο χρόνια επιλύοντας, τύποις τουλάχιστον, το πρόβλημα της μη τακτικότητας (Διακήρυξη του Κατμαντού, 2014).

Καθώς οι φιλοδοξίες για επιρροή του Νέου Δελχί επεκτείνονται πέρα από τη Νότια Ασία, το Πακιστάν δεν αποτελεί πλέον προτεραιότητα. Οι προσεκτικές και χαμηλών τόνων αντιδράσεις στην επιθετικότητα του Ισλαμαμπάντ τις τελευταίες δεκαετίες καταδεικνύουν ότι η πιθανότητα ενός ανεξέλεγκτου μεγάλης κλίμακας πολέμου ανάμεσα στις δύο χώρες είναι μικρότερη από ποτέ. Οι συνθήκες στο Κασμίρ έχουν άλλωστε αλλάξει. Ο πακιστανικός στρατός είναι απασχολημένος με εξτρεμιστές στο εσωτερικό και είναι μάλλον απρόθυμος να επαναλάβει -όπως στη δεκαετία του '90- την υποστήριξη με όπλα και εκπαίδευση στους αντάρτες του ινδικού Κασμίρ. Οι περισσότεροι Πακιστανοί

πολιτικοί παραδέχονται σε ιδιωτικές συζητήσεις ότι το δημοψήφισμα που προέβλεπε η Απόφαση του ΟΗΕ του 1948 δεν πρόκειται ποτέ να πραγματοποιηθεί (Economist, 2016). Καθώς μάλιστα η πακιστανική οικονομία υστερεί πολύ έναντι της ινδικής, οι περισσότεροι κάτοικοι του Κασμίρ (που παραμένει το μοναδικό κατά πλειοψηφία μουσουλμανικό κρατίδιο της Ινδίας) μιλούν πλέον για *azadi* (ελευθερία) παρά για ένωση με το Πακιστάν (Economist, 2016).

Στην ατζέντα της ινδικής εξωτερικής πολιτικής κυριαρχεί πλέον η Κίνα. Οι συνοριακές διαφορές (McMahon Γραμμή στα ανατολικά και η Aksai Chin περιοχή στα δυτικά) που οδήγησαν στον πόλεμο του 1962 παραμένουν. Η συνεχιζόμενη κατοχή του Θιβέτ και η υποστήριξη που παρέχει η Κίνα στο Πακιστάν αυξάνουν την καχυποψία για τα κίνητρα και τους στόχους του Πεκίνου. Όπως γράφει ένας Ινδός αναλυτής: «Ο περιορισμός της Ινδίας στην ασιατική υπο-ήπειρο (sub-continent) συνεχίζει να είναι η πολιτική της Κίνας. Η τακτική είναι απλή: κρατάμε τα σύνορα με την Ινδία ήρεμα χωρίς να επιλύουμε τις συνοριακές διαφορές, κάνουμε εμπόριο με την Ινδία, αλλά εξοπλίζουμε το Πακιστάν και κρατάμε μακριά [από την επιρροή της Ινδίας] το Νεπάλ, το Μπαγκλαντές και τη Μιανμάρ» (Sood, 2009: 261). Έτσι, η επίσκεψη του Κινέζου Προέδρου Hu Jindao στην Ινδία το 2006 προκάλεσε υστερικές αντιδράσεις των μέσων μαζικής ενημέρωσης εκφράζοντας έντονο προβληματισμό για το κατά πόσο το Νέο Δελχί μπορεί να εμπιστευθεί τους Κινέζους (Mukherjee & Malone, 2011: 100).

Ωστόσο, η Κίνα είναι πλέον ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος της Ινδίας. Μάλιστα οι αμοιβαίες εξαγωγές τους είναι περισσότερο συμπληρωματικές παρά ανταγωνιστικές και οι δύο χώρες έχουν κοινές (και διαφορετικές από τη Δύση) θέσεις σε πολλά διεθνή ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, η εργατική νομοθεσία, ο έλεγχος των εξοπλισμών και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Malone, 2011: 266). Βέβαια, το Πεκίνο και το Νέο Δελχί ανταγωνίζονται για πρόσβαση σε φυσικούς πόρους (π.χ. στην Αφρική), αλλά εκτός από το Θιβέτ και, ίσως, τη Μιανμάρ υπάρχει μικρή αλληλοεπικάλυψη γεωστρατηγικών επιδιώξεων. Εξάλλου, η παραδοσιακή υποστήριξη της Κίνας στο Πακιστάν (στα πλαίσια της πολιτικής «ο εχθρός του εχθρού μου είναι φίλος μου») έχει εξασθενήσει λόγω ισλαμικού εξτρεμισμού. Η Κίνα υποστηρίζει τη συμμετοχή της Ινδίας σ' ένα διευρυμένο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (αν και περιμένει υποστήριξη στην εξαίρεση της Ιαπωνίας) και οι δύο χώρες έχουν φθάσει στο σημείο να κάνουν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις.

Παρ' όλα αυτά, η Ινδία ανησυχεί για την αυξανόμενη κινεζική παρουσία στον Ινδικό ωκεανό κι αναπτύσσει ένα δίκτυο 32 σταθμών ραντάρ και παρακολούθησης στη Μαδαγασκάρη, τις Σεϋχέλλες και άλλες χώρες, εξοπλίζει φι-

λικά διακείμενες χώρες όπως το Μαυρίκιο και κατασκευάζει μια αεροναυτική βάση στη νήσο Assumption (βόρεια της Μαδαγασκάρης) (Economist 2016a). Μιμούμενη τους Ρώσους, Ινδοί διπλωμάτες μιλούν πλέον για ένα «εγγύς εξωτερικό» (near abroad), για μια δηλαδή ινδική «ζώνη επιρροής» (Economist, 2016a).

Έτσι, η πιθανότητα μιας κρίσης στις σχέσεις Ινδίας και Κίνας δεν θα έπρεπε να αποκλειστεί. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί μέσω τρίτων -ιδιαίτερα χώρες που έχουν έναν άμεσο ή έμμεσο ρόλο ουδέτερης ζώνης (Νεπάλ, Μπαγκλαντές κ.λπ.) (Malone, 2011: 125).

Η Sandra Destradi ανέλυσε την ινδική εξωτερική πολιτική έναντι της Σρι Λάνκα (από το 2003 έως το 2009), την προσέγγιση στο Νεπάλ (από το 2002 έως το 2008) και τις σχέσεις της με το Μπαγκλαντές (από το 2001 έως το 2008) για να διαπιστώσει αντιφατικούς στόχους κι αρκετές αλλαγές πολιτικής, με αποτέλεσμα λίγες επιτυχίες και αδυναμία να διαχειριστεί παλαιότερες και νεότερες προκλήσεις για την ασφάλειά της (Destradi, 2012). Αυτό, βέβαια, δεν είναι ινδική ιδιαιτερότητα, καθώς πολλά στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρά κράτη συχνά δεν καταφέρνουν να επιτύχουν τους στόχους που θέτουν σε σχέση με πολύ πιο αδύναμους γείτονες (Destradi, 2012).

Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ υπήρξαν παραδοσιακά δύσκολες. Η αντι-ιμπεριαλιστική στάση του Νέου Δελχί, η υποστήριξη των ΗΠΑ στο Πακιστάν και η πολιτική απομόνωσης της Ινδίας που ακολούθησε η Ουάσιγκτον μετά τις πυρηνικές δοκιμές το 1974 εμπόδισαν την ανάπτυξη των διμερών σχέσεων. Ωστόσο, η αποτυχία του καθεστώτος μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων (π.χ. Βόρεια Κορέα) κι ο αυξανόμενος ανταγωνισμός με την Κίνα οδήγησαν τις ΗΠΑ στην αναθεώρηση της στάσης τους -ουσιαστικά αναγνωρίζοντας την απόφαση της Ινδίας να αποκτήσει πυρηνικά όπλα προκειμένου να επιτύχει στρατηγική ισότητα με την Κίνα. Οι σχέσεις με τη Ρωσία συνεχίζουν να είναι στενές (ιδιαίτερα στην άμυνα, την επιστημονική έρευνα και σε μερικούς σημαντικούς οικονομικούς τομείς). Η Ινδία προσέγγισε τον «Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης» (Shanghai Cooperation Organization) και παράλληλα επιδίωξε να προωθήσει τη συνεργασία Νότου-Νότου (μέσω της ομάδας IBSA -Ινδία, Βραζιλία, Νότια Αφρική). Τέλος, συμμετέχει και στις συναντήσεις της Ομάδας BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα, Νότια Αφρική) όπου διαμορφώνεται ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ χωρών του Νότου. Η υποστήριξη μιας ενισχυμένης θέσης της Ινδίας στον ΟΗΕ, όπως αυτή διατυπώνεται σε κάθε επίσημη διακήρυξη της Ομάδας BRICS, καθώς και το γεγονός ότι στη Νέα Αναπτυξιακή Τράπεζα ο πρώτος πρόεδρος θα είναι Ινδός καταδεικνύει ότι παρά τις όποιες διαφορές της με τα κράτη αυτά η Ινδία προσπαθεί να επενδύσει σε μια πρωτοβουλία η οποία, σε επίπεδο διακηρύξεων τουλάχιστον, στηρίζεται ιδεο-

λογικά στην αρχική βάση της εξωτερικής πολιτικής της Ινδίας, ήτοι την υποστήριξη του αναπτυσσόμενου κόσμου. Το δίχως άλλο, η άρνηση της Ομάδας BRICS να καταδικάσει τη ρωσική στρατιωτική επέμβαση στην Ουκρανία καταδεικνύει με πολύ σαφή τρόπο τη διαφοροποίηση από τις θέσεις της Δύσης (Schimdt, 2015).

Πάντως, η σημαντικότερη ενδεχομένως επιτυχία της εξωτερικής πολιτικής της Ινδίας είναι η ανάπτυξη σημαντικών (κυρίως οικονομικών) δεσμών με τις χώρες του Περσικού Κόλπου (όπου υπάρχει και σημαντική παρουσία της ινδικής διασποράς), διατηρώντας παράλληλα στενές επαφές με το Ιράν (παρέχοντας ακόμη και μυστική υποστήριξη στο πυρηνικό του πρόγραμμα) κι αναπτύσσοντας στενή συνεργασία (κυρίως στο στρατιωτικό τομέα) με το Ισραήλ.

Οι σχέσεις Ινδίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) είναι μάλλον αδύναμες. Ίσως η μοίρα της σχέσης σφραγίστηκε το 1975 όταν η Ινδία δεν έγινε δεκτή ως μέλος της Σύμβασης Λομέ που υπέγραψε η ΕΕ με τις χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού, λόγω των φόβων της Γαλλίας για τις επιπτώσεις που θα είχε μια τέτοια ένταξη στην προνομιακή μεταχείριση των αφρικανικών της κτήσεων (Allen, 2012: 12). Παρόλο που η ινδική πολιτική ελίτ απολαμβάνει το χαρακτηρισμό της χώρας ως «της μεγαλύτερης δημοκρατίας στον κόσμο», παραμένει παράλληλα βαθιά καχύποπτη στον ενθουσιασμό της ΕΕ για προαγωγή της δημοκρατίας και για παρεμβάσεις στα εσωτερικά ζητήματα άλλων (Allen, 2012: 5-6). Η υποτιθέμενη «στρατηγική εταιρική σχέση» ΕΕ-Ινδίας δεν έχει μεγάλο βάθος: «δεν είναι ούτε πολύ στρατηγική ούτε πολύ εταιρική» (Allen, 2012: 15). Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην αδυναμία της ΕΕ να εκφράσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των κρατών-μελών της. Όπως παρατηρεί ο Allen (2012: 7), «παρά την εγκαθίδρυση της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Υπηρεσίας, η ΕΕ φάνηκε να αποδιοργανώνεται από τον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών εταιρειών στην προσπάθειά τους να πουλήσουν εξελιγμένα μαχητικά αεροσκάφη στην Ινδία». Και η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο υποστήριξαν τη συμφωνία ΗΠΑ-Ινδίας για τα πυρηνικά όπλα, παρά την αντίθεση μικρότερων κρατών-μελών (Allen, 2012: 10). Ωστόσο, η 13^η Σύνοδος ΕΕ-Ινδίας το Μάρτιο του 2016 φαίνεται να έθεσε τη σχέση σε μια νέα δυναμική καθώς, ανάμεσα στα άλλα, υιοθέτησε την «Ατζέντα ΕΕ-Ινδίας για Δράση 2020», ένα πλάνο δράσεων για την ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των δύο μερών (European External Action Service, 2016).

Όσον αφορά στο εμπόριο, η ραγδαία αύξηση του διμερούς εμπορίου κατά την τελευταία δεκαετία, στα περίπου 100 δις. ευρώ ετησίως, κατέστησε την ΕΕ νούμερο ένα εμπορικό εταίρο της Ινδίας. Ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί στον τομέα του εμπορίου η προσπάθεια νέας ώθησης στη διαδικασία υπογραφής μια συμφωνίας ελευθέρου εμπορίου ανάμεσα στα δύο μέρη η οποία απο-

τελεί αντικείμενο διαβουλεύσεων εδώ και μια δεκαετία (The European Union & India Trade & Investment, 2016).

Παράλληλα, η ΕΕ αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους επενδυτές στην Ινδία, με περίπου 5 δις. ευρώ επενδύσεις κατ' έτος (38,5 δις ευρώ συνολικές επενδύσεις έως το 2015) και 6.000 ευρωπαϊκές επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται στην ινδική επικράτεια. Ταυτόχρονα, και η Ινδία έχει τα τελευταία χρόνια αναδειχθεί σε αξιόλογο επενδυτή στην Ευρώπη με περίπου 1 δις ευρώ επενδύσεις κατ' έτος σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες -κατά κύριο λόγο σε Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Ολλανδία και Βέλγιο. Κάποιες δε από τις επιχειρήσεις της αποτελούν σημαντικούς εργοδότες, όπως για παράδειγμα ο όμιλος Tata ο οποίος υπολογίζεται ότι απασχολεί περίπου 80.000 ανθρώπους στην Ευρώπη. Αντίστοιχα με τις εξελίξεις στον εμπορικό τομέα, η Σύνοδος Κορυφής του 2016 σημείωσε την πρόθεση της Ινδίας να βελτιώσει τους κανονισμούς υλοποίησης επενδύσεων από ευρωπαϊκές εταιρείες στο άμεσο μέλλον (The European Union & India Trade & Investment, 2016; Vandewalle & Saarela, 2016).

4. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όσον αφορά στις σχέσεις Ελλάδας-Ινδίας αυτές διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα, καθώς φαίνεται ότι και για τις δύο χώρες οι διμερείς σχέσεις αποτελούν χαμηλή προτεραιότητα. Επίσημα οι δύο χώρες σύναψαν διπλωματικές σχέσεις το Μάιο του 1950, ενώ η Ινδία άνοιξε την πρεσβεία της στην Αθήνα το 1978. Η Ελλάδα λειτουργεί σήμερα στη χώρα αυτή της Νότιας Ασίας μία πρεσβεία, ένα Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Ακολουθών και τέσσερα προξενεία.

Σε αρκετά πολιτικά ζητήματα οι δύο χώρες υποστηρίζουν τη θέση της άλλης, όπως για παράδειγμα η Ινδία στο Κυπριακό και η Ελλάδα στην αναδιάρθρωση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Σε ό, τι αφορά τις επίσημες επισκέψεις μεταξύ των δύο χωρών αυτές έχουν πραγματοποιηθεί από ελληνικής πλευράς το 2000 (Υπουργός Εξωτερικών κ. Γ. Παπανδρέου), το 2001 (Πρωθυπουργός κ. Κ. Σημίτης), το 2007 (Υπουργός Οικονομικών κ. Γ. Αλογοσκούφης), το 2008 (Πρωθυπουργός κ. Κ. Καραμανλής) και το 2010 (Πρωθυπουργός κ. Γ. Παπανδρέου). Από την πλευρά της Ινδίας η πλέον επίσημη επίσκεψη που έχει καταγραφεί ποτέ είναι η επίσκεψη του Προέδρου A.P.J. Abdul Kalam το 2007.

Εκπρόσωποι των δύο χωρών συναντιούνται ασφαλώς στο πλαίσιο εργασιών πολυμερών πρωτοβουλιών -με τη σημαντικότερη ίσως τέτοια συνάντηση να είναι αυτή κατά τη 12^η Υπουργική Σύνοδο ASEM στο Λουξεμβούργο, όπου

ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, κ. Ν. Κοτζιάς, συναντήθηκε με τον Υπουργό Επικρατείας για θέματα Εξωτερικών Σχέσεων της Ινδίας, κ. Vijay Kumar Singh (2015). Στην εν λόγω συνάντηση τέθηκε υπό συζήτηση η διοργάνωση ενός διεθνούς φόρουμ χωρών αρχαίων πολιτισμών. Το φόρουμ αυτό έλαβε, τελικά, χώρα στην Αθήνα τον Απρίλιο του 2017 ύστερα από την πρωτοβουλία του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών και την υποστήριξη της Κίνας, ενώ έφερε κοντά εκπροσώπους 10 χωρών με αρχαίους πολιτισμούς (Αίγυπτο, Βολιβία, Ελλάδα, Ινδία, Ιράκ, Ιράν, Ιταλία, Κίνα, Μεξικό και Περού). Αναντίρρητα, το πολιτιστικό στοιχείο αποτελεί συνδετικό παράγοντα μεταξύ των δύο χωρών με αρκετές εκατέρωθεν συμμετοχές σε εκδηλώσεις σχετικού ενδιαφέροντος. Επιπρόσθετα, σημαντική είναι η λειτουργία Εδρών και Σχολών ελληνικής γλώσσας και φιλοσοφίας σε πανεπιστήμια της Ινδίας, όπως η έδρα ελληνικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Jawaharlal Nehru του Ν. Δελχί.

Αντίστοιχα, το μεγαλύτερο μέρος των Ινδών τουριστών στην Ελλάδα φαίνεται να την επιλέγει λόγω της διασύνδεσής της με τη φιλοσοφία και τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, ειδικά μέσα από τα συχνά σχετικού αντικειμένου συνέδρια σ' όλη τη χώρα. Παράλληλα, όμως, φαίνεται ότι εκείνοι οι Ινδοί τουρίστες οι οποίοι έχουν την οικονομική δυνατότητα να ταξιδεύουν εκτός Ινδίας, τους οποίους διεθνείς έρευνες προσεγγίζουν σε 50 εκατομμύρια άτομα, ενδιαφέρονται πλέον και για τα όμορφα τοπία της Ελλάδας και ιδιαίτερα της νησιωτικής, πληροφορούμενοι και από τις 12 ήδη κινηματογραφικές ταινίες (σχεδόν όλες μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και ύστερα) τμήμα των οποίων έχουν γυριστεί και στην Ελλάδα. Αν και τα δεδομένα για τις τουριστικές ροές δεν είναι αξιόπιστα, στη βάση ότι οι περισσότεροι επιλέγουν να επισκεφτούν σειρά ευρωπαϊκών χωρών κι όχι μόνο τη χώρα μας, εκτιμήσεις μιλούν για 25.000 Ινδούς τουρίστες εντός του 2016 (Ελληνο-Ινδική Εταιρεία Πολιτισμού & Ανάπτυξης, 2017).

Στο οικονομικό πεδίο, όπως θα ανέμενε κανείς, οι σχέσεις των δύο χωρών είναι πολύ αδύναμες με μόλις 345 εκατ. ευρώ συνολικές εμπορικές ροές το 2015. Η Ελλάδα έχει ένα σημαντικό εμπορικό έλλειμμα (285 εκατ. εισαγωγές έναντι μόλις 60 εκατ. ευρώ εξαγωγές) (The European Union & India Trade & Investment, 2016). Αντίστοιχα, οι ροές επενδύσεων μεταξύ των δύο χωρών είναι μηδαμινές και αφορούν κυρίως σε μεμονωμένες συμπράξεις. Για παράδειγμα, η ινδική Jain Irrigation Systems ελέγχει το 7,5% της εισηγμένης στο ελληνικό χρηματιστήριο εταιρείας Eurodrip A.B.E.Γ.Ε., ενώ η Tata Steel συνεργάζεται με την εταιρεία ΕΛΑΣΤΡΟΝ στη βάση της εμπορικής αντιπροσώπευσης. Παρ' όλα αυτά, η ενίσχυση της εξωστρέφειας των ινδικών επιχειρήσεων έχει αρχίσει να αποτυπώνεται και στην Ελλάδα: για παράδειγμα το 2011 μια ινδική εταιρεία, η Bommidala Enterprises, προσπάθησε να αποκτήσει την

ελληνική Συνεταιριστική Καπνοβιομηχανία Α.Ε. (ΣΕΚΑΠ), αλλά απέτυχε να κερδίσει την έγκριση των μεγάλων μετόχων της εταιρείας, ενώ το πλέον πρόσφατο παράδειγμα ινδικού ενδιαφέροντος αποτελεί η συμμετοχή της ινδικής εταιρείας GMR Infrastructure Ltd σε κοινοπραξία με τη ΓΕΚ ΤΕΡΝΑ στη διεκδίκηση, και τελικά διασφάλιση, του συμβολαίου ανάπτυξης και λειτουργίας του νέου διεθνούς αεροδρομίου στο Καστέλι Ηρακλείου (Skaí.gr, 27 Οκτωβρίου 2016).

Από την πλευρά των ελληνικών εταιρειών, και σύμφωνα με το Γραφείο ΟΕΥ στο Νέο Δελχί, 20 εταιρείες έχουν παρουσία πέραν της εμπορικής εντός της ινδικής αγοράς με τις Velti και Intracom (τηλεπικοινωνίες), Alumil (προϊόντα αλουμινίου) και Frigoglass (προϊόντα ψύξης) να είναι οι πλέον δραστήριες.

Αναντίρρητα, οι σχέσεις της Ελλάδας με την Ινδία είναι αρκετά ισχνές, με την πολιτική διάσταση να κυριαρχείται από την ιδιότητα της Ελλάδας ως κράτους μέλους της ΕΕ (ειδικά υπό το πρίσμα μιας ενεργητικότερης προσέγγισης της Ινδίας με την ΕΕ), ενώ θετικά είναι τα σημάδια στον οικονομικό τομέα με επενδύσεις και τουρισμό να έχουν τον πρώτο λόγο.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ιστορική ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής της Ινδίας καταδεικνύει ένα πολυπαραγοντικό περιβάλλον στο οποίο δεν διαφαίνεται προς το παρόν μια ξεκάθαρη τάση. Αν και σε γενικές γραμμές η Ινδία έχει ακολουθήσει την πορεία άλλων αναπτυσσόμενων κρατών (ανεξάρτητη γραμμή κατά το Ψυχρό Πόλεμο, προστατευτισμός μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, μεγαλύτερο άνοιγμα στον κόσμο κατά την τελευταία δεκαετία), η εξωτερική της συμπεριφορά δεν μπορεί να ερμηνευθεί χωρίς να ληφθεί υπόψη η «ιδεαλιστική-ηθικιστική» διάσταση. Εάν, πάντως, εξαιρέσει κανείς την περίοδο της Idira και του Rajiv Gandhi, η ινδική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται από έλλειψη δυναμισμού και παθητικότητα που είναι μάλλον δύσκολο να ερμηνευθεί χωρίς αναφορά στις δομές λήψης αποφάσεων. Πάντως, το Πακιστάν δεν αποτελεί πλέον προτεραιότητα για το Νέο Δελχί και οι Ινδοί διαμορφωτές πολιτικής έχουν εδώ και χρόνια στρέψει το ενδιαφέρον τους στην Κίνα. Ωστόσο, η σχέση με την τελευταία, αν και ανταγωνιστική σε πολιτικό επίπεδο, είναι μάλλον συμπληρωματική σε οικονομικό. Υπό την τρέχουσα ηγεσία του προέδρου Modi η ινδική εξωτερική πολιτική έχει αποκτήσει κινητικότητα, χωρίς αυτό όμως να μεταφράζεται και σε ξεκάθαρο δυναμικό παρών σε παγκόσμια ή και περιφερειακά ζητήματα.

Το βασικό ερώτημα παραμένει: θα γίνει η Ινδία μια μεγάλη δύναμη όπως όλες οι άλλες ή θα συνεχίσει να αποτελεί την εξαίρεση, «να επιδιώκει δηλαδή το σωστό αντί να αποκτά ισχύ» ; (doing right instead of acquiring might?) (Hall, 2010: 601) Το μέλλον θα δείξει. Ωστόσο, όλες οι ενδείξεις κι όλες οι αναλύσεις των διεθνών σχέσεων της Ινδίας (από τις ψυχολογικές-ιστορικές μέχρι αυτές που δίνουν έμφαση στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων) συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η Ινδία γίνεται ολοένα και πιο πραγματιστική, επιλέγοντας μια απο-ιδεολογικοποιημένη εξωτερική πολιτική με έμφαση στον ανταγωνισμό με την Κίνα και την οικονομική διπλωματία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Skai.gr. 2016, Σε ελληνο-ινδική κοινοπραξία το αεροδρόμιο στο Καστέλι, 27 Οκτωβρίου, <http://www.skai.gr/news/greece/article/329045/pliories-se-ellino-indiki-koinopraxia-to-neo-aerodromio-sto-kasteli/>, προσπέλαση 12 Δεκεμβρίου 2016.

Ξενόγλωσση

- Allen, David. 2013, The EU and India: Strategic Partners but not a Strategic Partnership, in Thomas Christiansen, Emil Kirchner and Philomena Murray, eds, *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, London: Palgrave Macmillan, pp. 571-86.
- Chacko, Priya. 2012, *Indian foreign policy: the politics of postcolonial identity from 1947 to 2004*, London: Routledge.
- Chacko, Priya. 2013, A New “Special Relationship”?: Power Transitions, Ontological Security, and India–US Relations, *International Studies Perspectives* 15(3), pp. 1-18.
- Chacko, Priya. 2014, The rise of the Indo-Pacific: understanding ideational change and continuity in India's foreign policy, *Australian Journal of International Affairs* 68(4), pp. 433-452.
- Chacko, Priya. 2015, The New Geo-Economics of a “Rising” India: State Transformation and the Recasting of Foreign Policy, *Journal of Contemporary Asia* 45(2), pp. 326–344.
- Chiriyankandath, James. 2004, Realigning India: Indian foreign policy after the Cold War, *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs* 93(374), pp. 199-211.
- Damodaran, Vinita. 2007, Famine in Bengal: A Comparison of the 1770 Famine in Bengal and the 1897 Famine in Chotanagpur, *The Medieval History Journal* 10(1-2), pp. 143-81.
- Delegation of the EU in India. 2016, *The European Union & India Trade & Investment 2016*.
- Destradi, Sandra. 2012, *Indian Foreign and Security Policy in South Asia: Regional Power Strategies*, London: Routledge.

- Economist, The. 2016, *New rivals on a contested continent: Asia's scramble for Africa*, 13 August.
- Economist, The. 2016a, *Kashmir: Reviving the cause*, 13 August.
- European Commission. 2016, «EU-India Trade Relations Statistics», DG for Trade.
- Ganguly, Sumit. 2010, Indian defence policy in Sumit Ganguly, ed., *The Oxford Companion to Politics in India*, Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Ian. 2010, The other exception ? India as a rising power, *Australian Journal of International Affairs* 64(5), pp. 601-611.
- Hall, Ian. 2015, Is a “Modi doctrine” emerging in Indian foreign policy?, *Australian Journal of International Affairs* 69(3), pp. 247-252.
- Hall, Ian. 2016, Multialignment and Indian Foreign Policy under Narendra Modi, *The Round Table* 105(3), pp. 271-286.
- Malone, David M. 2011, *Does the Elephant Dance ? Contemporary Indian Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Mazumdar, Arijit and Erin Statz. 2015, Democracy Promotion in India's Foreign Policy: Emerging Trends and Developments, *Asian Affairs* 42(1), pp. 77-98.
- Mehta, P. B. 2009, Still under Nehru's shadow ? The absence of foreign policy frameworks in India, *India Review* 8(3), July-September, pp. 209-233.
- Miller, Manjari Chatterjee. 2013, India's Feeble Foreign Policy, *Foreign Affairs* May-June, pp. 14-9.
- Miller, Manjari Chatterjee. 2014, *Wronged by Empire: Post-Imperial Ideology and Foreign Policy in India and China*, Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Mohan, C. Raja. 2014, Not So Easy to Act East, *Indian Express*, 22 November.
- Mohan, Raja. 2015, *Modi's world: Expanding India's sphere of influence*, Delhi: HarperCollins.
- Mukherjee, Rohan and David M. Malone. 2011, Indian Foreign Policy and Contemporary Security Challenges, *International Affairs* 87(1), pp. 87-104.
- Narang, Vipin and Paul Staniland. 2012, Institutions and Worldviews in Indian Foreign Security Policy, *India Review* 11(2), pp. 76-94.
- Ollapally, Deepa. 2011, India: The Ambivalent Power in Asia, *International Studies* 48(3 & 4), pp. 201-222.
- Pant, Harsh V. 2008, *Contemporary Debates in Indian Foreign Policy: India Negotiates its Rise in the International System*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SAARC, Kathmandu Declaration 2014, 27 Νοεμβρίου 2014.

- Sagar, Rahul. 2009, State of Wind: What kind of power will India become?, *International Affairs* 85(4), pp. 801-16.
- Schottli, Jivanta. 2012, *Vision and strategy in Indian politics: Jawaharlal Nehru's policy choices and the designing of political institutions*, London: Routledge.
- Sen, Ronojoy. 2015, *Nation at Play: A History of Sport in India*, New York: Columbia University Press.
- Sikri, Rajiv. 2009, *Challenge and Strategy: Rethinking India's Foreign Policy*, London: Sage.
- Schmidt, D. J. 2016, India's Rise, the European Union and the BRICS: An Uneasy Relation in Rewizorski M., ed. *The European Union and the BRICS, Complex Relations in the Era of Global Governance*, London: Springer, pp. 121-140.
- Smith, Karen. 2012, India's Identity and its Global Aspirations, *Global Society* 26(3), July, pp. 369-85.
- Solomon, Hussein. 2012, Critical reflections of Indian foreign policy: Between Kautiliya and Ashoka, *South African Journal of International Affairs*, 19(1), pp. 65-78.
- Sood, Vikram. 2009, India and regional security interests in Alyssa Ayres and C. Raja Mohan, eds. *Power Realignments in Asia: China, India and the United States*, London: Sage.
- Spiers, Edward M. 1980, *The Army and Society: 1815-1914*, London: Longman.
- Sullivan, Kate. 2014, Exceptionalism in Indian Diplomacy: The Origins of India's Moral Leadership Aspirations, *South Asia: Journal of South Asian Studies* 37(4), pp.640-655.
- Vandewalle, Laurence and Saarela, Anna. 2016, EU-India relations -keeping up the momentum needed for a vital strategic partnership, *DG External Policies*, September.
- Viyekanandan, Jayashree. 2011, *Interrogating International Relations: India's Strategic Practice and the Return of History*, London: Routledge.
- Wulf, Herbert and Tobias Debiel. 2015, India's "Strategic Autonomy" and the Club Model of Global Governance: Why the Indian BRICS Engagement Warrants a Less Ambiguous Foreign Policy Doctrine, *Strategic Analysis* 39(1), pp. 27-43.